

Жаркова Р. Є.,

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

КУЛЬТУРА (І/ЧИ) КУЛЬТ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ САМОРЕПРЕЗЕНТАТОРКИ У ЖІНОЧОМУ ПИСЬМІ NON-FICTION (на матеріалі "Щоденників" Ольги Кобилянської)

У статті здійснюється аналіз еволюції авторського "я" в автобіографічному дискурсі жіночого письма кінця XIX – початку XX століття, а саме в щоденниках О. Кобилянської. На його підставі робиться висновок про те, що проблеми особистісної та творчої само-ідентифікації конструюють гібридне культурне "я" в сфері жіночого письма non-fiction.

Ключові слова: жіноче письмо, non-fiction, щоденник, авторка, саморепрезентація, культура.

В статье проводится анализ эволюции авторского "я" в автобиографическом дискурсе женского письма конца XIX – начала XX века, конкретно в дневниках О.Кобылянской. На его основании делается вывод о том, что проблемы личностной и творческой само-идентификации конструируют гибридное культурное "я" в сфере женского письма non-fiction.

Ключевые слова: женское письмо, non-fiction, дневник, авторша, саморепрезентация, культура.

The article analyzes evolution of the author's "self" in discourse autobiographical women's writing of the end of the XIX – the beginning of the XX century, specifically in Olga Kobylianska's diary. Based on the analyses of the object of investigation it is possible to conclude that problems of personal and creative self-identification constructed hybrid cultural "I" in sphere of the women's writing non-fiction.

Key words: women's writing, non-fiction, diary, authoress, self-representation, culture.

В літературознавстві існує традиційний поділ творів на тексти вимислу (фікції) та тексти автодокументальних жанрів з "установкою на достовірність", за терміном Л. Гінзбург [2, с.10], естетичне "авторське я" у яких є референтом біологічного "авторського я" (епістолярій, щоденники чи мемуаристика). Дослідження автодокументалістики й автобіографічного дискурсу розпочалося на початку XX віку (Г. Міш: 1907; А. Барр: 1909;), однак у середині того ж століття стало об'єктом наукових інтересів для цілої плеяди французьких науковців (Ж. Гюсдорф, Ф. Лежен, Ж. Старобінські, С. Дубровські та ін.). Згодом автобіографічність перетворилася у поле пошуків для мовознавців (Е. Брас, Дж. Старрок, Е. Чіавета), літературознавців (М. Бахтін, М. Варикаша, Л. Мішина, М. Мейсон, Дж. Олнер, І. Савкіна, С. Сміт, І. Старовойт, М. Чермінська), культурологів (Н. Міллер).

До автодокументальних жанрів письма, що дають широкомасштабну поетапну самохарактеристику особистісного Я, виявляючи проблематику саморозвитку і саморефлексій особи, належить щоденник – "літературно-побутовий жанр" [9, с. 731], який, як зазначає Ж. Гусдорф, "фіксує враження і ментальні стани з дня у день, фіксує портрет цієї денної реальності без будь-якої турботи про продовження" [20, с. 35] і без відчуття закінченої цілісності [19]. Як висновують дослідники щоденників, основні їх ознаки – це "щирість, сповідальність, свобода самовираження, відсутність ретроспективного погляду на події, неадресованість і непризначеність для публічного сприйняття" (І. Савкіна) [17, с. 79], наповненість "інтимними фактами, переживаннями, почуваннями, побутово-психологічними сценами, часто оголеними, дразливими, "непристойними" (Г. Костюк) [8, с. 13], функція дзеркала самоспоглядання і засобу психічної самотерапії діариста (К. Танчин)[18].

Німецькомовні щоденники О. Кобилянської (ведені упродовж 1883–1891 років (Кімполунг – Димка), писані готичним шрифтом (від них беруть свій початок перші прозові твори [14, с.7]) овіяні емоційною одержимістю жінки тим, *про що і як* вона оповідає. Амурні переживання Кобилянської чи не у всіх випадках стають каталізаторами творчості – "Приємно, що можна когось любити, тоді я маю стільки сили до писання" (24.11.88) [4, с.174]. Чоловічі імена у жіночому діаріуші – і тло особистих фантазійних переживань, на якому прописується ідентифікаційні портрети – як посестри, подруги, дівчини інтимно замкненої з одним чоловіком й відверто сексуальної з іншим, яка – то хоче бути підкореною, то сама підкорює; і доказ власної жіночої повноцінності через бажаність. Попри кількісну домінуючість маскулітних образів щоденники все ж є еґо-текстом письменниці, де, поряд з нарцисизмом, за визначенням Н. Колошук, "переплетені неоромантичні мотиви з декадентськими настроями зневіри, туги" [6, с. 69]. Щоденники Кобилянської проектують не лише тематичний еґо-центризм її майбутніх текстів, а й ілюструють пошуки виражальності, риторики, наративності, поетики, художніх засобів, тобто усю до-письменницьку латентну стадію її письма. Крім того, щоденникова практика являє одну з форм сублімації в умовах, коли "самовираження в іншій формі неможливе або проблематичне" [6, с. 64] Саме у щоденнику згадуються нариси майбутніх творів ("Голубка і дуб", "Йоганнес" [4, с.123]), перша "більша новела" (очевидно, архе-варіант "Царівни") [1, с. 62].

Але одним з підводних каменів спотикання для молодого аматорки письма Ольги було буквальне подолання "ворожості" рідно-чужої мови, що перебувала у статусі солодкого-і-забороненого плоду в контексті білінгвізму [12]: – "Мені так трудно висловитися по-руськи, здає мені ся, що ніколи не буду уміти" (29.09.84)[4, с.64]. Їй складно на перших порах о-своїти, "приручити" мову, яка не слухає ні руки, що пише, ні свідомості, яка диктує – "[по-українськи] не йшло мені писання скоро, а зостановлюватися над словом я не мала терпцю, бо все, що напливало на думку [...] рвалося якнайскоріше стати на папері, щоб не запізнитись" [5, с.220]. Іноді в діаристки виникає думка про не-описан(н)ість свого "Я". Вона звинувачує у тому то перо (як символ фало-лого-центризму) – "Жодне перо не може описати, що зі мною діється" (22.08.84)[4, с.47], то свою скрипторську не-діє-здатність – "Як у мене сьогодні на душі, тільки бог святий знає, описати цього я не можу" (15.09.84)

[4, с. 56], або свою вербально-мортальну безсилість – “Я не можу описати своїх мук, але [...] не знаю, про що ще маю писати, однаково слова лягають мертві на папір” (3.10.84) [4, с. 67].

Німецьке походження, оточення, лектура формували її духовний світ [3], і тому така двомовність щоденників (трапляються поодинокі записи українською), як доречно зауважила О. Копач, “відбиває тогочасну культурну ситуацію в Буковині” [7, с. 60]. Мовно-національно-культурна **самоідентифікація** як фундаментальна основа письменницького самовираження окреслює розкол особистісного “Я” авторки: з одного боку – боротьба за українську мову, її привілейоване становище в родині Кобилянських: “Коли б не любов батька до рідного слова [...] знання рідної мови, що все таки панувало в хаті, крім польської, а далі і німецької, було би з часом, може, й зайняло останнє місце” [5, с. 231], “в нас вдома мала перевагу українська мова” [5, с. 219] з іншого – тяглість родової традиції (мати з роду Вернерів [5, с.: 219, 227]), навчання (польське [5, с. 230] та німецьке [5, с. 231], Брак україномовної книги [5, с. 232]), колоніальна політика Австро-Угорської імперії.

На наш погляд, Кобилянська у щоденниках не тільки саморефлектує свою (колонізаторську/колонізовану) культурну іманентність, а творить культ, своєрідну “mania Germania”. Це виражається через пристрасні зізнання юної Ольги у любові до німців-чоловіків, особливе обожнювання інженера Зерглера – “шалений, брутальний, крикливий, любий германець із чудовою зривою” [4, с. 137], “мої думки зверталися до того шаленого німця” [4, с. 134], “його своєрідність, “німецькість”, його чоло і чуб одразу мені сподобалися” [4, с. 138] і т.п. Еротизоване бажання стати завойованою близьким-чужинцем, бути обнятою сильною рукою не-свого (мотив, що в різних варіаціях повторюється в “Царівні” (1896), “Природі” (1897), “За ситуаціями” (1913) досягає стихійного ефекту: “Зерглере, прийди, поцілуй мене, стисни мене в обіймах, щоб я померла в них” [4, с. 151].

Ольга також постулює захоплення німцями-письменниками (Марліт: “Я одним духом прочитала твори Марліт. Які божисті, які чудові думки!” [4, с. 37], “Я теж люблю так, як люблять у Марліт” [4, с. 35], “Хочу написати новелу, в якій я буду рівнятися на Марліт” [4, с. 43]; Гете (мефістофельські аллюзії [4, 127]); Гейне (“в мене, як у Гейне, в серці завжди живуть одночасно глум, плач і сміх” [4, с. 142]), образ Лорелей [4, с. 158], уривки з Гейне [4, с.: 139, 160, 164]; абсолютизує переможену велич германського духу (за Гегелем) (запис Геня для Ольги – цитата зі Шпільгагена – “Ти належиш до тих нечисленних людей” [4, с. 61], цитування Ольгою цього автора [4, с. 181], студіює Юнга [4, с. 119], інтерпретує ідеї та образи філософії Ніцше тощо. Подібне, на думку О. Палінської, вказує на наявність гібридної ідентичності, коли “декларована українськість на практиці часто підмінюється “німеччиною”, причому не лише у мовному, а й у світоглядному плані” [13, с. 114]. У листі до О. Барвінського Ольга натомість підкреслює діяльну природу того світогляду, просить, щоб критики її “німецькості” не забували, “що наколи б не та “німеччина”, – з Кобилянської не було б навіть і те, що потрохи тепер є” [5, с. 609]. Дослідники переконливо доводять, що у Кобилянської формувалася національний світогляд поступово, у контексті соціально-політичних змагань “української спільноти краю до національного самозбереження і вільного розвитку та надбання європейської культури” [10, с. 54], тому мемуарна спадщина “висвітлює її ідейне зростання, формування естетичних поглядів [...] ставлення письменниці до українського питання [...] українську ідею [...] яка мала філософське підґрунтя та політичну спрямованість” [15, с. 154-155], а також загальні проблеми націєтворення [16]. Ольга врешті усвідомлює – “бути русинков цілов душов, хочу і мушу ся по-руськи порядно научити, відтепер лише по руськи хочу писати, аби-м раз могла в своїм язичі ділати” [4, с. 64].

Проблема колонізованої жінки письменниці, яка шукає свою рідну мову і взагалі мову як таку (за А. Леклерк, Г. Сіксу), яка долає перепони і заборони на своєму шляху творчості, викликаючи “бунт” письм-(а/о)м (за Ю. Крістєвою) поєднується з проблемою само-ідентифікації і само-репрезентації свого гібридного чи бівалентного “я”. Перебуваючи під табу імперського владного (фалічного маскулінного) дискурсу, коли “мова, культура і світогляд метрополії проникають у всі сфери життя людини, навіть у таку, здавалося б, досить замкнуту сферу, як інтимна [...] О. Кобилянська не лише надає перевагу німецькій мові, а й імпліцитно схиляється до “імперської” самоідентифікації, експліцитно зберігаючи мовну й етнічну ідентичність свого народу” [13, с. 114]. Згодом (яскраве свідчення тому – “Апостол черні” (1926-1928) вибір Кобилянська все ж зробила на користь української мови і літератури, усвідомивши, за Лесею Українкою, що “в німецькій літературі вона завжди залишилась би гостею, хоч і бажаною, тоді як у малоросійській літературі вона вдома” [11, с. 79].

Вибір мови, історії, культури – то себе-само-вибір, у найширшому розумінні – дорога, яка веде (до/у/крізь) себе. “Щоденники” О. Кобилянської як фемінні тексти non-fiction, автодокументи душі, виявляючи свідчення письменницького саморозвитку і самопошуків, що проходять через культурне самоідентифікування, творять іманентний образ саморефлекторки.

Література:

1. Вознюк В. О. Над сторінками щоденника / В. О. Вознюк. Про Ольгу Кобилянську: Нові матеріали. Роздуми. Знахідки. – К.: Дніпро, 1983. – С. 41-78.
2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гинзбург. – Л., 1971. – 463 с.
3. Горбач А.-Г. Німецький духовний світ молодшої Кобилянської / Анна-Гая Горбач // Сучасність (література, мистецтво, суспільне життя). – 1984. – Ч. 11. (листопад), (283). – С. 50-57.
4. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця: Щоденники, Автобіографії, Листи, Статті та спогади. – К.: Дніпро, 1982. – 359 с.
5. Кобилянська О. Ю. Твори: в 5 т. / О. Ю. Кобилянська. – К.: Держлітвидав, 1963. – Т. 5. – 767 с.
6. Колошук Н. Г. “Щоденники” Ольги Кобилянської як его-текст епохи декадансу: нарцисизм жіночого “я” / Н. Г. Колошук // Слово і час. – 2012. – №4. – С. 63-70.

7. Копач О. Про жанр щоденників та Ольгу Кобилянську / Олександра Копач // Сучасність (література, мистецтво, суспільне життя). – 1984. – Ч. 11. (листопад), (283). – С. 58-60.
8. Костюк Г. О. Записники Володимира Винниченка / Г. О. Костюк // Винниченко В. Щоденник: У 2-х т. – Том 1 (1911–1920) [Ред., вступ. ст. і примітки Г. Костюка]. – Едмонтон; Нью-Йорк: Канадський інститут українських студій: Комісія УВАН, 1980. – С. 11-28.
9. Літературознавчий словник-довідник [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – 752 с.
10. Макаровський І. П. Українська ідея Ольги Кобилянської: метафізичне та політичне: (З нагоди 130-річчя від дня народження) / І. П. Макаровський // Політологічний вісник. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 53-61.
11. Ольга Кобилянська у критиці і спогадах [упоряд. Ф. П. Погребенник, О. К. Коваленко, Е. М. Панчук, В. Я. Піскалова]. – К. : Держ. вид-во худ. літ, 1963. – 559 с.
12. Палінська О. М. Теоретичні та прикладні аспекти визначення рідної мови білінгва (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської) / О. М. Палінська // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – Львів, 2003. – Вип. 30. – С. 213–221.
13. Палінська О. М. Вербалізація сфери інтимного в умовах гібридної ідентичності: Ольга Кобилянська та її багатомовний світ / О. М. Палінська // Вісник Львівського університету: Серія філолог. – Львів, 2008. – Вип. 44., Ч. 1. – С. 109-116.
14. Погребенник Ф. П. Ольга Кобилянська про себе / Ф. П. Погребенник // Ольга Кобилянська. Слова зворушеного серця: Щоденники, Автобіографії, Листи, Статті та спогади. – К. : Дніпро, 1982. – С. 5-14.
15. Пустовіт В. Ю. Мемуарний образ О. Кобилянської / В. Ю. Пустовіт // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – №3. (214). – Ч. I. – С. 150-155.
16. Пустовіт В. Ю. Проблеми націєтворення в мемуарному дискурсі вітчизняних письменників XIX століття: [монографія] / В. Ю. Пустовіт. – Луганськ : Знання, 2008. – 284 с.
17. Савкина И. Л. "Пишу себя": Автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины XIX века / И. Л. Савкина. – Тампере : University of Tampere, 2001. – 360 с.
18. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.06 "Теорія літератури" / К. Я. Танчин – Тернопіль, 2005. – 20 с.
19. Czermińska M. Autobiograficzne formy / M. Czermińska // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992. – S. 49-54.
20. Gusdorf G. Conditions and Limits of Autobiography / G. Gusdorf // Autobiography: Essays Theoretical and Critical [ed. by James Only]. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980. – P. 28-48.